

„CSAK ENGEM LÁTOGATÓBA NE VIGYÉL!”

„Szeretve tisztelt Főcsatár!”. Mándy Iván válogatott levelezése, válogatta, sajtó alá rendezte, az utószót és a jegyzeteket írta Darvasi Ferenc

Mándy Iván nem tartozik azon 20. századi magyar írók közé, akik a mai huszon-harminc-évesek körében népszerűek. Sőt, azt hiszem, e korosztályban Mándy műveinek ismertsége is igen csekély. Az egyetemek magyar szakjain (most már) (általában) szerepel néhány Mándy-novella a kötelezőnek feladott olvasmányok és beugrótételek között, de szakdolgozatok, TDK-dolgozatok, doktori disszertációk szinte egyáltalán nem születnek a műveiről. Általánosabb olvasottságáról nincsenek adatok, de az biztos, hogy sehol nincs a legsűrűbben újrakiadott vagy eladási listákon előkelő helyeket elfoglaló szerzők között. Születésének tavaly decemberben ünnepelt százéves évfordulója alkalmából több (nem sok, de néhány) beszélgetést, konferenciát, emlékestet is szerveztek; ezek programjait és résztvevőit most, utólag végignézve is látványos, hogy Mándy legfiatalabb értelmezői is legalább negyven év körüliek vagy jellemzően még idősebbek – olyanok tehát, akik még Mándy életében kezdtek Mándyt olvasni, részesei voltak a művek egykorú recepciójának, netán személyes kapcsolatban is voltak vele. A rendszerváltás környékén és az után született generációk viszont, vagyis akik mostanában kezdik tudományos vagy kritikus pályájukat – mely pályakezdekéseknek implicit módon mindig része a nemzedék valamiféle közös kánonjának kialakítása is –, úgy tűnik, Mándyt nem tartják kollektív hivatkozási pontnak, vagy legalábbis még nem fedezték fel maguknak. (A fiatal költők és prózaírók exponálták ugyan magukat az emlékestek környékén – de persze felkérésre.)

Párhuzamként adódhat a Mándy nemzedékéhez sorolható Ottlik-, Nemes Nagy-, Pilinszky- vagy Mészöly-életművek utóélete. Ezekről a szerzőkről sorra termelődnek a szakdolgozatok, egyetemi beadandók, diákköri előadások, tanulmányok, mindenféle évforduló nélkül is. (Pedig Ottliknak még a hagyatéka sem kutatható!) A Mándy-recepció viszont mintha elakadt volna, mintha még nem találtuk volna meg azt az apparátust, amelynek segítségével bármilyen viszonyba tudnánk lépni írásaival. Ottliknál, Mészölynél és a többiekénél ezek sokkal inkább adottak, láthatóbbak, magától értetődőbbek. (Mándy kánonbeli helyzete ilyen módon egyre inkább Juhász Ferencére, Illyés Gyulára vagy Nagy Lászlóra hasonlít – húsz-harminc közötti irodalmárokként általában velük se tudunk mit kezdeni.)

Lehetséges magyarázat lehetne minderre, hogy Mándy nem hatott olyan mértékben kortársaira vagy későbbi szer-

Magvető Kiadó
Budapest, 2018
488 oldal, 4999 Ft

zőkre, azaz hogy nem volt „iskolateremtő” a szónak bármely értelmében, ami indokolná a történeti fókuszú érdeklődés mellett a kortárs irodalom felőli visszaolvasását is. Nem tudom, ez igaz-e, de azt hiszem, azért ez nem csak hatástörténeti kérdés. Nagy próbatétel (de azt is lehet mondani, nagy feladat) lesz a Mándy-recepció alakulása a következő években, évtizedekben. Az is lehet, hogy művei ki fognak hullani a kánon felső polcairól, egész egyszerűen azért, mert az utólagosan konstruált és többé-kevésbé általánosan elfogadott irodalomtörténeti narratíváinkba nehezen lehet belepaszszírozni életművét (a Mándy-féle motivikus építkezésű, impresszionisztikus írásokat Ottlik, Mészöly, Esterházy stb. analitikusra csiszolt prózája mellé). Az is lehet, hogy történeti érdekességként, zárványként fog fennmaradni (mint, mondjuk, sajnos, Szentkuthy Miklós). De az is lehet, hogy egyszer majd nagy újrafelfedezésének leszünk tanúi (ahogy az, távolabbi példákat említve, Kosztolányi novellisztikájával vagy épp Arany lírai verseivel történt a huszadik század második felében).

Ha jól értem a dolgot, a (negyvenéves) irodalomtörténész-filológus Darvasi Ferenc nagy projektje ennek az állapotnak a radikális megváltoztatására irányul. 2015-ben jelentette meg *Köztünk vagy* című interjúkötetét, amelyben a Mándy Iván egykori ismerőseivel, barátjaival, fordítóival, szomszédaival folytatott beszélgetéseit közölte. A tavalyi százas évfordulóra időzítve pedig két könyvet is sajtó alá rendezett a Magvető Kiadónál: *Ciklon* címmel Mándy novelláiból gyűjtött össze egy válogatást, és kiadta a *„Szeretve tisztelt Főcsatár!” Mándy Iván válogatott levelezése* című kötetet.

A levelezéskötet a Magvető klasszikusokat közlő elegáns fekete sorozatában jelent meg, ebből a gesztusból pedig egyrészt szintén világosan látszik a kanonizációs szándék, másrészt pedig a „tényirodalom”, vagyis a memoárok, naplók, levelezések felértékelődése a szélesebb olvasóközönség köreiben; és látszik a kiadók igyekezete is ezt az olvasói igényt kielégíteni és tovább generálni. Ez a jelenség talán Nyáry Krisztián felemás visszhangú írásaival kezdődött, mostanra pedig odáig jutott, hogy sok könyvesboltban külön hely van fenntartva az emlékiratoknak és hasonló kiadványoknak. (A nem irodalomtudományi érdekeltsgű kritikái, hanem népszerű kiadásban megjelentetett levelezésekre gondolva az etalon talán még sokáig a Nagy Boglárka szerkesztésében megjelent Mészöly Miklós–Polcz Alaine-kötet marad.) A Mándy-centenárium mellett tehát ez a piaci helyzet is a kezére játszhatott a szerkesztőnek és a kiadónak.

Nem lennék meglepve, ha egy Mándy-életrajz vagy egy nagymonográfia lenne a Darvasi-program következő állomása, mert az eddigi munkákból ez egyenesen következik. Hogy sikerül-e Darvasinak szépen lassan visszahúznia Mándyt a kánon fősodrába, vagy legalább stabilizálnia a helyzetét, még nem látszik – de az egészen biztos, hogy filológiai munkájának kiemelkedő minősége révén már most is az ő eredményei szolgálnak minden további Mándy-kutatás alapjául és kiindulópontjául.

A *„Szeretve tisztelt Főcsatár!” Mándy Iván válogatott levelezése* (a cím első, az Esterházy házaspár 1988-as leveléből származó része csak a belső borítón olvasható) 234 levelet közöl. Tartalmazza az összes ismert és hozzáférhető Mándy által írott (68 darab) és viszonylag sok (166) neki címzett levelet. Előbbiek alacsony száma annak köszönhető – amint az utószóából megtudhatjuk –, hogy a Mándy-levelek nagy része különböző hagyatékokban lappang(hat), és hogy Mándy nem nagyon szeretett levelet írni. Utóbbiak közül azonban tényleg csak válogatást ad: a közreadó által irodalomtörténeti szempontból jelentősnek ítélt dokumentumokat közli; néhány darab feltehetően a levélírók vagy Mándy özvegye kérésére maradt ki a kötetből. És a kötetbe beválogatott levelek némelyike is cenzúrázva olvasható a levélírók, jogörökösök vagy Mándy özvegye akaratának megfelelően, nem ritkán egyes személynevek, események leírásai helyén áll a sokat sejtető „(...)”. A kötet bővített kiadásában – mert remélhetőleg több lappangó Mándy-levél is felbukkan még az idők során, ami ezt indokolhatja majd – ezek a bántó csonkítások remélhetőleg nem lesznek már szükségesek. A leveleket egyébként a kötetben fényképek, Mándynak szóló és általa adott dedikációk és levelek

másolatai is kísérik, ami a kiadvány kellemes olvasókönyv-jellegét erősíti – „a maga csonkagságával és relatív rövidegével együtt is”, ahogy a szerkesztői utószó fogalmaz.

A levelek címzettjei és feladói között megtaláljuk Mándy legközelebbi barátait, Lakatos Istvánt, angol fordítóját, John Batkit, a Lengyel–Nemes Nagy házaspárt, barátnőjét, Tóth Juditot és természetesen feleségét, Simon Juditot is. Sok figyelmet érdemlő személy mindössze egy-két levéllel szerepel a kötetben (például Balassa Péter, Garas Dezső, Esterházy Péter, Krasznahorkai László, Nádas Péter, Orbán Ottó); de olvashatunk felkéréseket, meghívókat, gratulációkat különböző intézményektől, hivataloktól, kiadóktól is, és feltűnően sok külföldi levelet (magyar fordításban) a fordítóktól és különböző kulturális szervezetektől.

Mándy levelei egyébként gyakran közelítenek novelláinak narratív technikáihoz: rövid, pattogó mondatok, egy-két mozdulattal találóan jellemzett figurák, felvillanó látványok, váratlan elterelődések, éles párbeszéddek és finom ironia. „A busz hirtelen fékezett. Én előrezuhantam az ülések felé. [...] Úgyhogy abba a lépcsőfélfébe (belső lépcső, a hajdani kalauz ülés előtt) vertem be a térdemet. És persze a karom is némileg megrándult. Mindjárt fel is álltam. De lágyszívű nők, és egyben harcias nők vettek körül. – Megütötte magát?! – Koponya? Zúzóadás?! – Ki kell hívni a mentőket! – Orvost! – Belső vérzés? – A térde! Mutassa a térdét! – Mutattam a térdemet. (Még nem kapott ekkora nyilvánosságot.)” (179.); „Már nincs messze az idő, amikor együtt ülünk be egy bázei moziba. Meg színházba. Persze, hogy megnézzük a Sirályt. Meg presszóba is megyünk. Meg kávéházba. Csak engem látogatóba ne vigyél! Mondd, hogy a férjed búskomor! Sok csók!” (161.).

Darvasi Ferenc – ezt szögezzük le itt – mindent tud Mándyról, amit tudni lehet. Mivel Mándy esetében hosszú életű, a huszadik század jó részét átélő, ráadásul haláláig aktív és termékeny szerzőről van szó (regények, novellák, filmek, forgatókönyvek, hangjátékok, ifjúsági művek, újságcikkek), ez nagyon nagy mennyiségű adat – és nem is csak adat: dokumentumok, történetek, anekdoták, fotók, videó- és hangfelvételek, dedikációk és ki tudja, még mi minden. A gyűjtemény emiatt példaértékű módon mutatja fel, hogy a múlt század második felével foglalkozó filológiának mi mindent kell hatókörébe vonnia és mozgósítania, hogy egy-egy kérdésre választ találhasson: a hagyományos segédletek (napló, naptár, mások visszaemlékezései, bibliográfiák stb.) mellett Darvasi például korabeli vasúti menetrendek (26.), tévéműsor-újságok (180.), színházi műsorok (167.) adatainak felhasználásával tudja pontosan megállapítani egy-egy levél keltezését vagy kiigazítani a levélíró tárgyi tévedéseit. Gyakori, hogy az egy-egy levélben csak címével vagy szerzője nevével emlegetett könyveknek is utánajár, és nagy valószínűséggel bizonyítani is tudja, melyik kiadást olvasta, melyik példányra gondol az illető.

A levelezéskötet egyik (hibának nem nevezném, de) furcsasága egyébként épp a feltétlenül dicséretre méltó pontosságából, pontosabban annak esetenkénti túlzásba viteléből származik, a jegyzeteket olvasva ugyanis néha az az érzésünk lehet, hogy Darvasi mindent el is akar mondani, amit tud. Az adatolt információk, lelkiismeretes és bőszes bibliográfiai leírások sok esetben (még félig-meddig filológusként olvasva is) fárasztónak hatnak; másképp mondván nem ebbe a levelezéskötetbe, hanem disszertációba, monográfiába valónak tűnnek inkább. (Természetesen csak akkor, ha a közölt leveleket az elsőtől az utolsóig sorban olvassuk, a jegyzetekkel együtt, nem pedig, mint egy kézikönyvből, kikeressük, amire épp kíváncsiak vagyunk.)

Hasonló megkérdőjelezhető eljárása a jegyzeteknek, hogy *mindent* meg akarnak magyarázni. Őszintén szólva a leghalványabb fogalmam sincs, mi indokolja például Franz Kafka, Karinthy Frigyes, Horthy Miklós, Arany János, Petőfi Sándor vagy épp Homérosz nevének magyarizációját lábjegyzetben, születési és halálozási évszámmal, a foglalkozás vagy titulus megjelölésével. Ezek azt mutatják, hogy nem egészen tisztázott, ki ennek a kiadványnak a célközönsége. A Magvető klasszikus-sorozatában való megjelenés és a népszerű jelleg, valamint a rendkívül sok, de olvasmányosan előadott információ miatt az

egyértelmű, hogy nem az irodalomtudósi szakma és nem a Mándy-kutatók (akik, ha vannak, hol vannak amúgy?), hanem feltehetően a Mándy műveit valamennyire ismerő és kedvelő, olvasásszerető állampolgárok – Petőfi és Homérosz „megfejtése” azonban mint-ha alulbecsülné ennek a rétegnek a műveltségbeli tudását és fölkészültségét. Ugyanilyen az is, amikor a levélírók vicceit vagy ironikus megjegyzéseit magyarázza (például a 349., 463. jegyzet). Az olvasó, ha érti Mándyt, érti a viccet is.

Persze „ezek apróságok” (hogy Mészölyt idézzem). Ennél jóval fontosabb, hogy a levelezéskötet számos, Mándyra vonatkozó elterjedt hiedelmet eloszlat. Hogy „a pálya szélén” elcsépelet metaforájával volna leírható jelenléte az irodalmi mezőben; hogy nem törekedett művei idegen nyelvű kiadására; hogy ezek a külföldi megjelenések nem voltak sikeresek; hogy nem szívesen foglalkozott értelmező módon művészetekkel; hogy mindig „úriember” volt; vagy hogy művei a főváros pesti oldalának néhány helyén kívül nemigen lokalizálhatók. Az egyik ilyen hiedelmet viszont affirmálja, sőt, közös tudássá avatja, mégpedig azt, hogy Mándy Iván utált utazni. Rendkívül sok helyen, néha önisméltó módon, de mindig megmosolyogtató tárgyilagosággal kerülnek elő erre vonatkozó információk a jegyzetekben: „Mándy majdnem minden külföldi utazáskor nagyon feszült volt” (172.); „Mándyt nem igazán érdekelte a természet, egyáltalán: Pestről nem szívesen tette ki a lábát” (262.).

Amellett, hogy a jövőbeni irodalomtörténeti munkákhoz elengedhetetlen információkat közöl Mándy olvasmányélményeiről, műveinek keletkezéstörténetéről, pályatársakkal való kapcsolatairól és eloszlatja a tévhitet, egy harmadik dolog miatt is érdemes fellapozni a kötetet. Ez pedig nem más, mint a mikrotörténeti dimenzió: hogyan élt egy elismert író, hogyan töltötte mindennapjait, mit evett, mit ivott és így tovább. Ez az ismeretanyag ráadásul nem korlátozódik Mándyra (már csak azért sem, mert a legtöbb közreadott levelet nem ő írta, hanem neki írták), vagyis a korszak, elsősorban a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas évekbeli kulturális élet szereplőinek „civil” oldalát ismerhetjük meg. És nem azért fontos ez, mert ezeknek a hétköznapi momentumoknak olyan sok köze lenne műveik értelmezéséhez vagy azok hatásához (noha valamennyi persze van), hanem irodalomtörténeti vagy „történeti irodalomszociológiai” szempontból. Borzasztó érdekes és mindenképp öröndetes fejlemény, hogy a filológiába ilyen módon beszivárgott a történettudomány és a szociológia erre vonatkozó kérdezmódjainak egy része. Az írók nem a szobájukban üldögélő, cigarettázva gépelő, megközelíthetetlen lángelmék többé, hanem – Ottlik szavával – ugyanolyan ürgek, mint bárki más: busszal utaznak, beütik a térdüket, elkapják a náthát, elrontják a gyomruk, szerelmesek és depressziósak lesznek, aztán mindkettő elmúlik. (Azt hiszem, Mándy figurája egyébként is könnyebben adja magát az ilyen megközelítéseknek.) Külön figyelemre méltók ebből a szempontból az ürge-Mándy hétköznapijairól beszámoló levelek, amelyeket feleségének, Simon Juditnak írt, amikor az 1972-ben egy ösztöndíjjal Svájcban volt fél évig. Máskor nemigen leveleztek egymással, de ebben az időszakban nagyon sűrűn. „Most vasárnap este van, és én azon tűnődöm, hogy beágyazzak-e, vagy már nem érdemes. [...] az előszobában ott a bécsi szatyor, tele szennyessel. Meg még egy tasak. Már reggel leviszem a Patyolatba. Borús dolog, rendkívül borús dolog” (130., 132.); „Cicuska, ez egy szombat délután. Teszek-veszek, de hát kissé el vagyok szontyolodva. Mindjárt lemegyek a kisboltba kávé inni” (140.). Nemcsak az író életmódjáról, hanem a korabeli hétköznapi rutinokról és a nemi szerepekről alkotott akkori felfogásokról is sokat elárulnak az ilyen mondatok – a szóhasználat alapján pedig, „Cicuska”, Patyolat, kisbolt, mintha egy Cseh Tamás-dalban járnánk. Nagy szerencséje volt Darvasinak, hogy sok ilyen privát adatot be tudott gyűjteni a Mándy környezetében élőkötől. A 865. jegyzet, amely, azt hiszem, tökéletesen illusztrálja mindezt, teljes terjedelmében idézem, annyira szép: „Mándy rendszeresen kisöpörte a szőnyegrojtokat egy kizárólag erre a célra használt seprűvel. Bár nem volt gyakorlatias, néhány otthoni tevékenységben segített feleségének: a söprés mellett levitte a szemetet, és teát főzött” (383.).